

اندیشه‌های جدید در ژئوپلیتیک

پست مدرنیسم - پسا ساختارگرایی - گفتمان

دکتر اسکندر مرادی

دکتر رسول افضلی

انتشارات زمین ساز

۱۳۹۲

سرشناسه: افضل، رسول، ۱۳۵۴ -
عنوان و نام پدیدآور: اندیشه‌های جدید در ژئوپلیتیک: پست‌مدرنیسم، پسااستارگرایی و گفتمان/
رسول افضل، اسکندر مرادی.
مشخصات نشر: تهران: انتشارات زیتون سبز، ۱۳۹۲
مشخصات ظاهری: ۳۴۴ ص همراه با عکس و جدول (رنگی)
شابک: ۱۵۰۰۰۰ ریال: ۸-۸۸-۶۴۲۸-۶۰۰-۹۷۸
وضعیت فهرست‌نویسی: فیبا
موضوع: سیاست جغرافیایی
شماره افزوده: مرادی، اسکندر، ۱۳۵۶
ده‌بندی کنگره: ۱۳۹۲الف۷۵الف/۳۱۹ J C
رده‌بندی ده‌بندی: ۳۲۰/۱۲
آرکایو: ۳۱۰۲۰۸۵



انتشارات زیتون سبز

اندیشه‌های جدید در ژئوپلیتیک

پست‌مدرنیسم، پسااستارگرایی و گفتمان

مؤلفین: دکتر رسول افضل - دکتر اسکندر مرادی

صفحه‌آرایی: مینا موری

طراح جلد: محمدرضا ج...

شمارگان: ۲۰۰ جلد

لیتوگرافی: ماوراء

نوبت چاپ: اول ۱۳۹۲

چاپ: زیتون سبز

ناشر: زیتون سبز

قیمت: ۱۵۰۰۰۰ ریال

شابک: ۸-۸۸-۶۴۲۸-۶۰۰-۹۷۸

تهران، خیابان انقلاب، بین ویلا و حافظ، خیابان پورموسی، کوچه بامشاد، پلاک ۲، واحد ۱
کدپستی: ۱۵۹۹۶۱۷۷۱۱ تلفن: ۲۱-۸۸۹۴۸۸۲۰-۸۸۹۴۴۶۵۲ دورنگار: ۸۸۹۴۴۶۵۲

فهرست مطالب

۹	پیشگفتار
۱۳	مقدمه

فصل اول: گفتمان

۱۷	مفهوم گفتمان
۲۳	نحوه کارکرد گفتمان
۲۴	تحلیل گفتمان
۲۵	ایدئولوژی
۲۸	علم و ایدئولوژی
۳۰	ایدئولوژی و گفتمان
۳۲	تفسیر: ضدیت با روش
۳۷	رویکرد هرمنوتیکی

فصل دوم: ریشه‌ها و رویه‌های گفتمان ژئوپلیتیکی

۴۱	ریشه‌ها و روندهای مفهوم ژئوپلیتیک
۴۹	تعریف ژئوپلیتیک
۵۵	ژئواقتدر
۵۹	گفتمان ژئوپلیتیکی
۶۲	ریشه‌های گفتمان ژئوپلیتیکی
۶۸	رویه‌های گفتمان ژئوپلیتیکی
۷۰	رویه اکتشافات جغرافیایی
۷۴	رویه استعمارگری
۸۰	رویه امپریالیسم
۸۶	رویه شرق شناسی

۶ اندیشه های جدید در ژئوپلیتیک

فصل سوم: بازخوانی فرا روایت های دانش ژئوپلیتیک

۹۱	 بازخوانی
۹۴	 فرا روایت
۹۹	 فرا روایت های ژئوپلیتیک
۱۰۵	 سترهای سیاسی، اجتماعی و اقتصادی ظهور روایت کلان ژئوپلیتیک
۱۰۹	 انسان بزرگ
۱۱۲	 تلفیق مکیندر: نگارش بینش جغرافیایی سیستم بسته سیاسی
۱۲۲	 مکیندر و تأسیس رشته جغرافیا در بریتانیای کبیر
۱۲۶	 وایت کلان
۱۲۹	 آلفرد تایر مابان: روایت مبتنی بر تمرکز استراتژیک
۱۳۵	 فردرک راتزل: رولوژیک و سخن فضای جهانی
۱۳۹	 رودولف کیلن: طبیعتی فضا جهانی
۱۴۱	 کارل هاوس هوفر: هویت جغرافیایی به اشتیاق امپریالیستی
۱۴۶	 نیکولاس اسپایکمن: جغرافیا مستند نیست؛ فقط واقعیت (وجود) دارد
۱۵۰	 اسحاق بومان: طنز "جغرافیا در بر ژئوپلیتیک"

فصل چهارم: گسست های معرفت شناختی در دانش ژئوپلیتیک

۱۵۹	 گسست های معرفت شناختی
۱۶۲	 اپیستمه یا معرفت
۱۶۵	 نظام های معرفتی
۱۷۳	 دیرینه شناسی دانش ژئوپلیتیک
۱۷۶	 گسست های معرفتی در ژئوپلیتیک
۱۸۱	 اپیستمه سرزمین (اوایل قرن شانزده تا ۱۸۱۵)
۱۸۶	 اپیستمه تمدنی (۱۸۱۵-۱۸۷۵)
۱۹۶	 اپیستمه علمی (۱۸۷۵-۱۹۴۵)
۲۱۱	 اپیستمه ایدئولوژیک (۱۹۴۵-۱۹۹۱)
۲۲۷	 اپیستمه (ها)ی ضد ژئوپلیتیک (از ۱۹۹۱ به بعد)
۲۲۹	 فرا روایت پایان تاریخ
۲۳۲	 باز تولید ژئوپلیتیک تمدنی؛ نظریه برخورد تمدن ها
۲۳۹	 تقلیل گرایی ایدئولوژیک؛ نظم نوین جهانی

فصل پنجم: تمرکز زدایی از دانش ژئوپلیتیک

۲۵۳	ضد ژئوپلیتیک
۲۵۵	اشکال مقاومت در برابر قدرت؛ ضد ژئوپلیتیک‌های نظم ژئوپلیتیک
۲۵۷	شبکه مقاومت در دوره بی‌نظمی ضد ژئوپلیتیک
۲۶۳	عناصر فکری و مادی ضد ژئوپلیتیک
۲۶۴	بعد مادی؛ تمرکز زدایی از دانش / قدرت ژئوپلیتیک
۲۶۴	دانش
۲۶۷	قدرت
۲۶۹	سرزمین
۲۷۰	حاکمیت
۲۷۳	امنیت
۲۷۵	هویت
۲۷۸	فضا
۲۷۹	بعد مادی؛ جهانی‌سازی مقاومت
۲۸۲	ماهیت چند بعدی مقاومت ضد ژئوپلیتیک؛ جنبش آزادی‌خواه زاپاتیست
۲۸۴	نتایج سیاسی مقاومت ضد ژئوپلیتیک؛ جنبش نظریه‌پردازان
۲۸۵	گشودن مرزهای ژئوپلیتیک؛ ضد ژئوپلیتیک کره
۲۹۱	فرا ژئوپلیتیک

فصل ششم: سخن پایانی

۲۹۵	فرجام سخن
۲۹۸	آلترناتیو
۳۱۵	منابع و مأخذ
۳۳۸	نمایه

گفتمان چیست؟ گفتمان که بعنوان معادل فارسی واژه discourse در زبان انگلیسی انتخاب شده است، اصل در حوزه رشته زبان‌شناسی قرار دارد ولی در دهه‌های اخیر یک موضوع مهم و پررنگ در علوم اجتماعی انتقادی معاصر شده است، بویژه از این نظر که از نوشته‌های میشل فوکو فیلسوف مشهور فرانسوی الهام می‌گیرد.

طبق یک تعریف گفتمان به پیوند میان ذهنیت مردم، ساختار اجتماعی، سیاسی و قدرت و زبان اشاره دارد. طبیعتاً تغییر همه این موارد گفتمان هم عوض می‌شود و این تغییرات را در زبان هم می‌توان مشاهده نمود. پیوندی که میان نظام‌های فکری، فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی، علمی و هنری وجود دارد در هر دوره یک نظام واحدی را تشکیل می‌دهند که سخن غالب آن دوره می‌شود. بعنوان مثال پیوند زبان و قدرت در مسأله جنسیت قابل درک است. در جامعه مردسالار که قدرت و سیاست در دست مردان است، زنان نقش چندانی ندارند. در زبان چنین جامعه‌ای لفظ زن و زنانگی نشان‌دهنده ضعف و ناقص‌العقلی است در حالی که مردانگی ارزشمند است. تعبیری مانند جوانمردی و قول مردانه، پذیرش برتری مرد در خانواده مردسالار، بار آوردن فرزندان پسر با اعتماد به نفس همه از پیامدهای جامعه مردسالار است. تأثیرات این امر را بر روی تحقیقات علمی هم می‌توان مشاهده نمود.

تعریف جغرافیدانان از واژه گفتمان

گفتمان‌ها بیشتر به توانایی‌ها و قابلیت‌های مردم و مجموعه منابع اجتماعی- فرهنگی که آنها برای معنا بخشیدن به مناسبت‌ها و جهان خود مورد استفاده قرار می‌دهند، اشاره دارد.

گفتمان فقط گفتار یا نوشتار نیست بلکه دربرگیرنده قواعدی است که به آن نوشته‌ها و گفته‌ها معنا می‌بخشد. این گفتمان‌ها هستند که انسانها را قادر می‌سازند تا معنی‌دار بنویسند، صحبت کنند و یا گوش فرا دهند. گفتمان‌ها را نمی‌توان دید، آنچه را که ما می‌بینیم مردم و تولیدات کلامی و یا نوشتاری آنهاست.

گفتمان‌ها مثل گرامر دارای یک موجودیت ذهنی هستند نه واقعی. آنها مثل ستاره‌ها نیستند بلکه موجودیت آنها را باید از بطن متنها و سخنرانی‌ها بیرون بکشیم. تبدیل دیگری که از گفتمان می‌شود این است: دانشی که برای درک جهان به سیاست یک شیوه خاص می‌پردازد. به عبارت دیگر از طریق گفتمان‌هاست که ما اشیاء را می‌بینیم. آنها مجموعه‌هایی از عقاید، اندیشه‌ها و تفاهماتی هستند که آگاهی از آنها ما را به عمل وامیزد. غالباً ما تحت تأثیر یک گفتمان خاص که توسط رسانه تبلیغ می‌شود و یا از طریق آموزش و پرورش و یا حتی از طریق آنچه ما آن را معرفت عمومی می‌نامیم، قرار داریم. گفتمان همواره دانش نسبی بوده، گرایش‌ها و موضع‌گیری‌های خاص به وجود می‌آورند. منعکس‌کننده وضعیت و مقتضیات خود ما هستند. ویژگی و خصیصه‌های گفتمان‌ها با رابطه آن دانش تعیین می‌شوند و همواره در معرض چالش و مباحثه قرار می‌گیرند.

گفتمان و جغرافیا

از دید جغرافیدانان انتقادی مثل ایولاکوست جغرافیا را معرفت فرانسوی، جغرافیا برخلاف آنچه غالب مردم فکر می‌کنند یک علم عینی و بی‌طرف نیست بلکه یک گفتمان اجتماعی- تاریخی است که همیشه بطور تنگاتنگ با موضوعات سیاسی و ایدئولوژی پیوند داشته است. به نظر لاکوست جغرافیا خود شکلی از قدرت/ دانش است و هرگز یک پدیده طبیعی یا غیرگفتمانی نبوده است.

گفتمان و ژئوپلیتیک:

درست است که ژئوپلیتیک همیشه اهداف اجرایی و عملی سیاست بین‌الملل را دنبال می‌کرده و درباره تهاجمات، جنگها و اعزام قوای نظامی بحث می‌کرده است ولی

باید دانست که بدون گفتمان نمی‌توان دست به عملیات تهاجمی زد. از طریق گفتمان است که برخی عملیات سیاست خارجی توجیه می‌شوند و رهبران عمل می‌کنند. بنابراین گفتمان ژئوپلیتیکی یعنی توصیف و تشریح فضایی شدن سیاست بین‌الملل که در اثر بکارگیری گفتمان‌ها در اجرای سیاست خارجی به وجود می‌آید و ژئوپلیتیک گفتمانی مطالعه منابع اجتماعی- فرهنگی و قواعدی است که توسط آنها جغرافیه‌های سیاست بین‌الملل نوشته می‌شود.

نوآوری این کتاب که با رویکردی تفسیری و براساس روش تحلیل گفتمان، دیرینه‌شناسی و ژئوپلیتیک‌شناسی دانش انجام پذیرفته شناسایی گفتمان‌های ژئوپلیتیکی و عملکردهای ویژه این گفتمان‌ها در دوره‌های مختلف نظم ژئوپلیتیکی است. همچنین گسست‌های معرفتی که در دانش ژئوپلیتیک اتفاق افتاده کشف شده است. شناسایی این گفتمان‌های ژئوپلیتیکی، عملکردی و گسست‌های معرفتی به این نتیجه مهم منجر شده است که ژئوپلیتیک نه توصیف یا تفسیر صرف در روابط انسان و محیط و یا قدرت، فضا و سیاست بلکه شکلی از گفتمان و نگرانی از روابط دانش و قدرت است. هدف دیگر این نوشته تمرکززدایی از مفاهیم استعماری، غرب‌محور، مردسالار و فرادستی است. در بعد فکری مفاهیم بنیادین دولت، قدرت، امنیت، حاکمیت، امنیت، هویت و فضا با رویکردی تفسیری و پست‌مدرنیستی فهم و بیان شده و در بعد و حوزه عملکردی ژئوپلیتیک از دید فرودستان و یا به عبارت دیگر «ژئوپلیتیک» بررسی گردیده است. مطالب طرح شده در این کتاب و واژگان تأمل‌برانگیزی از سیاست‌دانش/ قدرت، ژئو/ قدرت، فراژئوپلیتیک و شالوده‌شکنی می‌تواند در میان اساتید، دانشجویان و کارگزاران این حوزه در ایران، تحولی عمیق در ایستائی موضوعات مربوط به آن ایجاد نماید.

دکتر دهره سید

استاد جغرافیای سیاسی دانشگاه تهران

۱۳۹۱/۳/۲۹

در فصل چهارم گسست‌های معرفت‌شناختی در دانش ژئوپلیتیک کشف و شناسایی شده است. گسست‌های معرفت‌شناختی، ایستگاه یا معرفت، نظام‌های معرفتی، دیرینه‌شناسی دانش ژئوپلیتیک، گسست‌های معرفتی در ژئوپلیتیک، ایستگاه سرزمین، ایستگاه تمدنی، ایستگاه علمی، ایستگاه ایدئولوژیک، ایستگاه(ها)ی ضد ژئوپلیتیک، فراروایت پایان تاریخ، بازتولید ژئوپلیتیک تمدنی؛ نظریه برخورد تمدن‌ها، تقلیل‌گرایی ایدئولوژیک؛ نوین‌جهانی و ژئوپلیتیک صلیبی و محور شیطان از موضوعات فصل چهارم است. در فصل پنجم از مفهوم ژئوپلیتیک تمرکززدایی شده است. ضد ژئوپلیتیک، اشکال مقاومت در برابر قدرت؛ ضد ژئوپلیتیک‌های نظم ژئوپلیتیک، شبکه مقاومت در دوره بی‌نظمی، ضد ژئوپلیتیک، عناصر فکری و مادی ضد ژئوپلیتیک، بعد فکری؛ تمرکززدایی از دانش/دولت ژئوپلیتیک، دولت، قدرت، سرزمین، حاکمیت، امنیت، هویت و فضا، بعد مادی؛ جهش‌های مقاومت، ماهیت چند بعدی مقاومت ضد ژئوپلیتیک؛ جنبش آزادی‌زاپاتیست، جنبش سیاسی مقاومت ضد ژئوپلیتیک؛ جنبش حفظ نارمادا، گشودن مرزهای ژئوپلیتیک؛ ضد ژئوپلیتیک کردهای عراق و فرا ژئوپلیتیک موضوع سخن این فصل است. فصل ششم به پرولماتیک آل‌ناتو اختصاص یافته است. آنچه در پیش رو دارید حاصل مطالعات چندین ساله در زمینه مباحث مربوط به گفتمان و ژئوپلیتیک است. به نسبت سایر حوزه‌های علوم اجتماعی و انسانی مبحث گفتمان دیرتر از هر رشته دیگری وارد عرصه ژئوپلیتیک و جغرافیای سیاسی گردید. شاید دلیل این تأخیر حاکمیت نگرش‌های انتقادی به حوزه روش و پژوهش‌های ژئوپلیتیک و جغرافیای سیاسی باشد. علاقه به مبحث گفتار در دوران تحصیل در دوره دکتری جغرافیای سیاسی در دانشگاه تهران شکل گرفت. حضور دکتر رسول افضلی در دانشکده جغرافیا طرح مباحث گفتمان و تحلیل گفتمان ژئوپلیتیک را جدی‌تر ساخت. بعد از حضور ایشان بود که برخی دانشجویان علاقمند به مبحث انتقادی رویکردهای پست مدرنیستی به دانش/قدرت جغرافیای سیاسی و ژئوپلیتیک را دنبال نمودند. به نظر می‌رسد که در دانشگاه‌های ایران اولین تلاش نظام‌مند در این حوزه رساله اینجانب تحت عنوان، ژئوپلیتیک و گفتمان؛ بازخوانی فراروایت‌های دانش/قدرت به راهنمایی خانم دکتر دره میرحیدر و آقای دکتر رسول افضلی باشد.

در اینجا لازم است از استادان بزرگواری که همواره مشوق من بوده اند به خاطر آنچه یاد داده اند تشکر و قدردانی شود. از دکتر دره میرحیدر استاد جغرافیای سیاسی دانشگاه تهران، دکتر رسول افضل‌ی استاد ژئوپلیتیک در دانشگاه تهران، پروفیسور محمد کمال استاد فلسفه دانشگاه ملیبورن استرالیا و پروفیسور جوزف کامیلری استاد علوم سیاسی دانشگاه لاتروب استرالیا کمال تشکر و سپاسگزاری را دارم.

اسکندر مرادی

۱۳۹۲

www.ketab.ir